

Första roten, tomt 45

Utanför kvartersindelningen

Väster om kvarteret Artilleristallet Kurhuset

Göteborgs sjuk- eller kurhus

I magistratens protokoll kan man i november 1723 läsa följande: Stadens sjukhus hade måst kaseras för dess nära belägenhet till Krutvalvet, och man hade sedan ej kunnat få tag på någon lämplig plats för det här i staden utan hade utsett en tomt utanför staden för detta ändamål. Tills vidare skulle man använda en del av byggnadsmedlen till att hyra lokaler för sjukhuset till dess en ny sjukhusbyggnad färdigstälts.

Nu kan man fråga sig, var det omnämnda stadens äldsta sjukhus (eller kanske vi skall kalla det kurhus) låg. Almquist (I:819) omnämner en krutkällare av sten, som uppfördes omkring 1641 och som finns återgiven på en anonym teckning över Göteborg troligen från tiden omkring 1650. På 1790 års karta är den utmärkt såsom liggande vid Åkaregatan (ung. = Norra Liden) på baksidan av kvarteret Residenset. Almquist hänvisar till Cederbourg sid. 80. Men Cederbourg nämner sid. 81 ”tvenne Capitale Krut-Magaziner med Bomfriehwalf, hwilka strax efter, sedan det nya Fortificationsarbetet wid Fästnings-wärken wardt til ända bracht, äro blefne anlagde”.

Men det fanns en krutkällare också i Nordstaden och enligt Baeckström (sid. 63–64), låg Göteborgs första sjukhus där:

”Ännu i början av 1700-talet led Göteborg brist på sjukhus. Nere vid Lilla Bommen, nära krutvalven, låg, förmodligen sedan 1600-talet, ett mindre sjukhus [för staden och garnisonen?], som dock 1723 omtalas såsom för någon tid sedan rivet. Magistraten föreslog då uppförandet av ett nytt stadens sjukhus, också vid Lilla Bommen, ”nedanför garnisonens badstuga och husen till gatan”, vilket dock avslogs av kommandanten.” (I not skriver Baeckström: ”Enligt en karta av J.E. Carlberg /S.I.G./ var tomt för sjukhuset 1719 projekterad strax öster om Torggatans mynning vid vallen, norr om, men intill tomtkvarteret.”)

Men om man inte omkring 1720 flyttade krutkällaren i Nordstaden, så kan dess läge knappast karakteriseras som vid Lilla Bommen, snarare halvvägs mellan Stora och Lilla Bommen. På 1790 års karta finner man Nordstadens krutkällare strax sydväst om bokstaven Q i ordet ”Qvarnberget” på 1790 års karta.

Enligt magistratsprotokollet 25.10.1720 hade magistraten låtit uppkalla ”vilka närmast vid Krutkällaren på norra sidan av staden boendes äre att låta dem förete deras åtkomst till sina platser bebyggande, hwartill inställte sig följande:”

Föravskedade soldaten Johan Cattholms hustru uppvisade ett köpebrev av Håkan Jonsson, daterat den 16.12.1691. ”Hon fulltygade hava köpt dess hus för 15 rdr courant företeende ock en mätarsedel på tomten, som befinnes vara av framlidne stadsbuden Börge Åmundsson och stadstimmermästaren Gullbrand Andersson den 1 Maj 1671 utgiven.”

”Klädesvävare Wilhelm Trallman uppviste Hans Geurgen Paulls transport på dess huus dat. d.8. aug. 1705 varföre han givit 250o d smt, däraf him en del försålt till klädemakaren Pehr Ahlman.”

De övriga, som bodde där runt omkring, hade inte sina bevis om åtkomsten tillgängliga. Dessa hus hade enligt rätten byggts på villkor att de skulle tas bort, om det befanns nödvändigt för befästningsverken, varför de upplystes om att de måste vara beredda att skaffa sig husrum på andra ställen och flytta sina hus, om de inte kunde utverka hos Landshövdingen att få stanna där över vintern.

Om man i tomtöreslängden studerar var de nämnda personerna bodde, som ansågs ha sina hem för nära krutkällaren så visar det sig att dessa omkring 1715–17 borde ha haft tomtnummer omkring 10.90. Också de som senare bodde nära krutkällaren hade likartade tomtnummer.

Bouppteckningen efter packhuskarlen vid Ostindiska Kompaniet Anders Jonsson i februari 1786 anger att han ägt hus och tomt på Kvarnberget nära intill krutkällaren. Hans tomt fick 1787 nummer 93 i tionde roten. Den låg i kvarteret Mjölaren.

Men närmare ändå måste hustimmermannen Lars Zehler ha bott. Bouppteckningen efter hans änka Anna Hansdotter 6.7.1734 anger att hon ägde en liten gammal ryggåsstuga på kronans grund mellan Kvarnberget och Kruthuset, ”mest nederrutten”. Den tomten bar 1787 numret 94.

Troligen var det i dessa trakter som det kasserade sjukhuset låg.

Att man redan 1723 planerade att bygga ett nytt kurhus framgår också av magistratsprotokollet den 7 september men samtidigt rådde stor osäkerhet om var sjukhuset skulle ligga: ”Det kan ej tillåtas att bygga det projekterade sjukhuset uti fästningsbastionerna eller så när vid Larmgatan för orenlighets skull, som vid ett slikt sjukhus alltid är.”

I väntan på ett nytt sjukhus redde man sig med privata initiativ:

Nov. 1723: ”Klädesvävaren Jonas Schartman lät genom skepparen Gunne Larssons hustru Maria Kruse meddela, att han hade upplåtit en kammare i sitt hus till några sjuka för 1 daler samt hyra i månaden. Han fick nu magistratens stöd mot de grannar, som klagade över arrangemanget. Det var enligt magistraten ”ett Christeligt verk att härbärgera slika, eländiga människor, så vill magistraten härmed icke allena hava en var åtvarnade, att ej vid laga plikts tillgivande understå sig på något sätt i ord eller gärningar göra honom Jonas Schartman något men för att han desse eländiga och sjuka hyser, utan försäkras honom härjämte, att han skall have den betingade hushyran å en d smt om månaden så län ge han merberörde personer haver, riktigt att undfå”. Vi låter Baeckström fortsätta: ”I februari 1727 fastställdes en dessein för en sjukhusbyggnad av trä. Protokollet omtalar ej, vem som var författare, men senare i månaden inlämnade B. W. Carlberg arbetsdevis och kostnadsförslag och åtog sig själv entreprenaden (kontrakt den 25 febr.) Sedan entreprenören lagt grundmurarna på fastställd plats ”strax ovanföre Konungsgatan under ekeskogen och inbeställt byggningsmän, som redan varit i verket begripne att upptimra huset” befanns emellertid platsen otjänlig och ”så väl i anseende till gatans som passagens regularité mycket incommode.” Vi lämnar ett ögonblick Baeckström: - I en skrivelse den 13.5.1727 (EIIb:5) ingav B. W. Carlberg en räkning på den omkostnad, ”som var giord vid den tillvista sjukhusplatsen ovanför Konungsgatan”, vilken han sade icke innehöll något mer än som verkligen åtgått. Han kunde icke neka till att till grundens upparbetande hade både mer material och arbetslön åtgått än i hans förslag som beräknades för en tomt vid gjuthuset. Han skyllde på terrängens ojämnhet. - Vad Baeckströms tvekan om vem som stod for desseinen beträffar så hade J.E. Carlberg vid sitt accepterande av

stadsingenjörstjänsten betingat sig (och därmed också sin broder och efterträdare Bengt Wilhelm Carlberg) monopol på uppgörandet av alla desseiner av alla publika byggnader.

Baeckström berättar att redan i april 1727 utsågs en annan plats, gent emot den förra utsågs nämligen ”vid södra hörnet av Wallgatan belägen” På den karta där Arne Södergren jämför 1790 års stadsplan med 1923 års har han placerat kurhuset väster om den på 1680-talet bebyggda husraden just där Hvitfeldtsplatsen övergår söder om i Kaserntorget söder om telegrafverkets byggnad.

Bengt Wilhelm Carlberg skrev den 29.11.1727: ”Sjukhusbyggningen war nu färdig och det enda som återstod var plankets förfärdigande vartill materialierna redan hade anskaffats”. Till våren skulle byggningen anstrykas med oljefärg (EIIb:5). Det senare återstod dock. Bengt Wilhelm Carlberg skrev angående ”den stora jordhögens bortförande, som till största skada ligger och dageligen mer nederfaller inpå det förledit åhr upbygde, warande sjukhuset så tillvida färdigt, att intet mehr återstår än byggningena anstrykning med olljefärg” (EIIb:6). Tomten betecknades 1787 med 1.45. Följer man den i tomtöreslängderna bakåt finner man att den bör motsvara den som 1717 användes för president Jacob Maulles stallgård och 1723 var platsen för ”en vagnbod Herr överkommissarie Swart tillhörig”. Ödetomt 1785–87. Nedbrunnet. Återuppbyggd före 1790.

Carl Habicht skrev 6.9.1771 en berättelse om stadens kurhus beskaffenhet med anledning av att svarvaren Anders Lundgren ville bebo huset.

Huset var beläget vid Ekelundstorget och var ”byggt av timmer vid pass 25 alnar långt och 12½ alnar brett, består av en våning med vindsrum över och är däruti en förstuga mitt uti samt 2n2 våningsrum och ett kök på norra samt 2ne rum å södra och ett kök å norra sidan, hvaraf de 2ne norra rummen bestående av en stor stuga och en liten kammare äro mycket bristfälliga så at däruti tarfwas alldeles nya golf och fenster äfwen bör golfwet i farstugan och uti ett annat rum lagas, som och swillorne in åt gården (gående), som till största delen uprutnade tillika med alla eldstäder förbättras och en ny kakelugn sättas i lilla norra kammaren, hwilken är alldeles förfallen, såsom och takpannortne på vinden på åtskillige ställen strykas, då detta hus sedermera kan blifwa godt och skickeligt att bebo.”

Om kurhusets vidare öden skriver Baeckström: ”Det fick 1797 brutet tak med 4 rum uti vinden (av H. Liedin) och 1800 en tillbyggnad (av O.E. Arenander och J. Chr. Fleuther). Huset förintades i novemberbranden 1804: tomten var bland de 18 avbrända tomter, som sedan utlades till fri plats.” I not 2 samma sida 64 skriver Baeckström: ”Trots andra projekt (se B.ä. 9.8.1805, 31.1.1806) inhystes kurhuset sedan i huset 50–51 i Östra Haga till 1814, då det flyttade till det s.k. gamla kattuntryckeriet vid Mölndalsån. Från 1836 låg kurhuset, även kallat Holtermanska sjukhuset, vid Norra Larmgatan (nr 2 eller 6 kvart. 9–10) och revs först i början av 1890-talet.

Om verksamheten vid mitten av 1800-talet står det i den ”Historisk-Statistiska Beskrivning öfver Göteborg”, som utkom 1860 sid 240: ”Stadens Sjuk- och Kurhus, bestämdt för syphilitiska patienter, innehåller 14 större och mindre sjukrum, samt åtskilliga andra lägenheter. År 1855 vårdades å den syphilitiska afdelningen 262 personer, hvaraf 129 man- och 133 qvinkön, men ingen samma år å den andra afdelningen. Utgifterna betäckas af Kurhusafgiften och bristen fylles af stadskassans medel.”

1717, 513, 617, 799: Carl Christian Gadd ger tillkänna 1) ”huru en hop barn i nya sjukhuset, då han tänker dem informera, löpa in i staden och tiggas”, 2) hur en hop pojkar i gamla sjukhuset skall vara mycket inklinerade att svära, 3) berättar i en skrift om åkarepojknarnas hårda leverne (”leva de nu uti ett ogudaktigt väsende med svordom och bannor”).